

Владо ИВАНОВСКИ
Растислав ТЕРЗИОСКИ

АПРИЛСКАТА ВОЈНА И ОКУПАЦИЈАТА ВО МАКЕДОНИЈА 1941.

1. Шестоаприлската војна на подрачјето на Македонија

Благодарение на својата географска положба, што ја зазема на Балканскиот Полуостров, Македонија од секогаш претставувала интересно подрачје не само на балканските туку и на големите европски држави.

Пред и во почетокот на Втората светска војна особено територијата на Македонија се најде во центарот на интересирањето на силите на Оската: Германија Италија и Бугарија,

Настаните од 27 март 1941 година во Југославија го принудиле Хитлера уште истиот ден да свика советување со своите највисоки соработници за разгледување на настанатата ситуација во Југославија. По направената анализа на советувањето Хитлер донесе одлука да изврши напад на Југославија и на Грција.

Територијата на Македонија во германскиот план за нападот на Југославија „Директива 25“ не само што зазема централно место, туку има и извонредно стратешко значење во планот за инвазија и за брзото ликвидирање на Југославија како држава. Ова исто така беше условено од фактот што целата концепција за одбрана на Југославија (по планот на Генералштабот на кралската југословенска војска „Р-41“) се базираше на повлекувањето на југословенските војски на југ низ Македонија. Реализирањето, пак, и на двата плана во конкретниов случај зависел од тоа кој, кога и колку ќе ја држи, односно ќе завладее територијата на Македонија. Покрај тоа во нападот на Југославија беше договорено покрај германските војски да учествуваат италијанските и унгарските, а Романија и Бугарија, чии територии служеа за концентрирање на германските војски, да ја бранат германската заднина од евентуална интервенција на СССР и Турција и, во случај на потреба, да учествуваат во операциите.

Во планот за нападот на Југославија главната замисла беше со концентричен напад од просторот Риека — Грац — Унгарија од една страна, и од територијата на Бугарија и Албанија, од друга, да се навлезе во Југославија со општ правец кон Белград. Главната цел во првата етапа од оваа борба беше Македонија што поскоро да се отцепи од останатата територија на Југославија за да се оневозможи планираното повлекување на југословенската војска кон југ.

Германската и италијанската врховна команда за нападот на Југославија и Грција ангажира вкупно 83 дивизии, од кои 51 дивизија за напад на Југославија (24 германски, 22 италијански и 5 унгарски поддржувани од 2170 авиони (1500 германски, 4670 италијански) и од XI германски десантен воздушен корпус¹.

Од друга страна пак, југословенската врховна команда за одбрана на југословенската територија имаше на располагање околу 600.000 војници, со можност да мобилизира уште толку.

Југословенската територија во воен поглед беше поделена на 6 армиски и 16 дивизиски области. Седиштето на Третата армиска област беше во Скопје, а Штип и Битола беа седишта на брегалничката и вардарската дивизиска област. Секоја дивизиска област беше поделена на по три воени окрузи. Од вкупниот број 49 воени окрузи, колку што беа на целата територија на Југославија, шест од нив се наоѓаа на територијата на Македонија, и тоа во градовите: Велес, Куманово, Штип, Скопје, Кичево и Битола. Непосредно пред нападот на Југославија, на 27 март 1941 година, извршена е дислокација на некои југословенски дивизии во близината на бугарската и албанската граница. Во Македонија Вардарската дивизија е упатена во реонот на Дебар, Стрџа и Кичево; Шумадиската дивизија во реонот на Гралско; Брегалничката дивизија во реонот на Струмица, Царево Село (сега Делчево) и Штип, а Моравската дивизија во реонот на Крива Паланка, Струмица и Куманово².

Нападот на Југославија започна ноќта меѓу 5—6 април 1941 концентрично од сите страни со исклучок на Грција и со едновремено дејствување врз сввоземните и воздухопловните сили на воените аеродроми и врз голем број градови.

Напоредно со воздушните напади, на 6 април сввоземните сили од составот на 12-та германска армија, стационирана во Бугарија, извршија напад на македонскиот фронт. Нападот на македонскиот фронт го извршија единиците на 40-от моторизи-

¹) Велимир Терзиќ, Југославија у априлском рату 1941, Титоград 1963, стр. 218—219.

²) Исто, стр. 364.

³) Владо Стругар, Рат и Револуција народа Југославије 1941—1945, Београд, 1963, стр. 31.

ран корпус од реонот Кустендил и Горна Џумаја и единиците на 40-от моторизиран корпус од позициите кај Перник. Овој напад се одвиваше во три правци: Првата колона се движеше во правецот Кустендал — Крива Паланка — Куманово — Скопје, продолжувајќи потоа во правецот Тетово и Дебар и Качаник — Призрен, Втората колона се движеше од Горна Џумаја — Делчево — Кочани — Штип — Велес — Прилеп — Битола — Дебар кон Битола Лерин, третата колона во правецот Петрич — Струмица — Гевгелија — Солун⁴.

Првиот ден од нападот на македонскиот фронт германските единици ја минаа граничната линија и напредуваа на целиот фронт од Крива Паланка до Струмица и покрај тоа што 49, 23 и 22 полк од Брегалничката и Моравската дивизија даваа отпор на струмичкиот, царевоселскиот и кривопаланечкиот правец. Истиот ден германските сили влегоа во Струмица, другиот ден на 7 април, по разбивањето на фронтот на Брегалничката дивизија, ги зазедоа Кочани, Штип и Велес, а попладнето околу 17 часот влегоа и го зазедоа и Скопје⁵.

Согласно со планот за нападот на Југославија „Потфат 25“ дејствата на италијанската војска од Албанија првите денови се поклопуваше со југословенскиот план за одбрана „Р-41“. Имено, со овој план се предвидуваа одбранбени дејства на целиот југословенски фронт и офанзивни на фронтот кон Албанија⁶.

Токму затоа првиот ден од нападот на албанскиот фронт на југословенско-албанските граници италијанските групи не вршеа никакви дејства. Југословенските војски, стационирани во пограничните реони кон Албанија, исто така првиот ден не презедоа никакви акции, бидејќи сè уште Вардарската дивизија не беше концентрирана на почетните позиции.

На 6 април 1941 година командантот на дивизијата издаде наредба од пристигнатите групи да формира две ударни групи Дебарска и Струшка со цел уште во текот на ноќта тие да извршат напад. Дебарската група на 7 април изврши напад со општ правец на дејство Дебар — Корча и навлезе десетина километри во територијата на Албанија⁷.

Струшката група, пак, на 7 април презеде напад во правец Струга Кафа Сан, но наиде на силна одбрана и беше принудена попладнето да се повлече на почетните позиции⁸.

На албанскиот фронт италијанските групи и натаму остануваа во одбрана. Командантот на 9 италијанска армија доби наредба на 9 април да преземе напад во правец на Струга и

⁴) Владо Ивановски, Ослободителната војна во Западна Македонија 1941—1944, Скопје, 1973, стр. 16.

⁵) Исто,

⁶) Исто.

⁷) Исто, стр. 17.

⁸) Исто.

Дебар, со цел да се соедини со германските војски кои од долината на Вардар навлегуваа во правец на Тетово — Гостивар и Прилеп.

По заземањето на Скопје, 9-тата германска оклопна дивизија своите дејства ги ориентира кон запад и на 8 април успеа да го заземе Тетово и Качаник, а на 9 април го заведе Гостивар и со тоа на југословенската војска ѝ беше сосема невозможно реализирањето на планот „Р-41“ и повлекувањето на југ низ Македонија⁹.

Во ваквата ситуација деловите на Вардарската дивизија на фронтот кон Албанија, поради загроеноста на заднината што уследи по паѓањето на Скопје, Тетово и Гостивар, се откажаа од натамошните напади и поминаа во одбрана. Во меѓувреме, поради пренесување на загрижувачки вести од бегалците од Скопје, Тетово и Гостивар, во заднината на Вардарската дивизија завладува неред и паника. Многумина почнуваат да ги напуштат позициите, така што Вардарската дивизија не презема акции.

На 10 и 11 април германските сили продолжија со настапувањето кон Дебар каде се судрија со деловите на Вардарската дивизија, го зазедоа Дебар и се поврзуваат со силите на 14-от италијански корпус, кој напаѓаше од запад — од Албанија. Во меѓувреме единиците на моторизираната СС-дивизија „Адолф Хитлер“, преку Битола, ги зазедоа Ресен, Охрид и Струга и воспоставија врски со силите на 14-от италијански корпус кај Струга. Во реонот на струга и Дебар заробен е поголемиот дел од Вардарската дивизија, доедка голем дел успеа да се повлече во Кичево¹⁰.

Во текот на 12 и 13 април Германците го зазедоа последниот град во Македонија Кичево и со тоа наполно завладаја со Македонија.

2. Окупацијата и новата поделба на Македонија

а) Периодот на интересгрупот (до конечната поделба меѓу окупаторот)

Во времето од завладувањето на Македонија од страна на германските и италијанските војски, па до конечната поделба меѓу италијанскиот и бугарскиот окупатор, не беше познато кои подрачја ќе бидат окупирани и од кого. Овој период, познат како интересгруп, заслужува да биде посебно одбележан, бидејќи низа настани и решенија имаа одраз и во следните периоди.

⁹) Исто.

¹⁰) Исто, стр. 17—18.

Напоредно со навлегувањето на германските сили во Македонија, во Скопје и во другите поголеми градови доаѓа група македонски емигранти од Бугарија, кои веднаш пристапија кон организирањето на „Централен акционен бугарски комитет“ — ЦАБК на чело со Стефан Стефанов и Васил Хаџи Кимов¹¹. Седиштето на ЦАБК беше во Скопје. Во него во почетокот на своето дејство главно дојдоа до израз тенденциите за создавање на независна Македонија по угледот на Независна држава Хрватска (НДХ) и за присоединување на Македонија кон Бугарија. Непосредно по формирањето овој Комитет во весникот „Македонија“ што тој го покренал, чии први броеви излегоа во април 1941 година, објави декларација „До Блгарите во Македонија“. Имајќи ја основната задача и целта по секоја цена да се оправда очекуваната окупација од страна на Бугарија, преку оваа декларација и весникот „Македонија“ се вели уште „новата ослободителка“, божем со присоединувањето кон Бугарија, Македонија засекогаш ќе биде слободна, дека настапил крајот на ropството, под кое стенчала само до пред неколку дни, дека еден голем идеал — слободата, за која Македонија водела со векови борби и дала многу жртви денес е веќе реалност¹². Меѓутоа, за каква „долгоочекувана слобода“ за македонскиот народ се работи не е тешко да се насети и тоа само од насловот на декларацијата која што почнува со: „До Блгарите во Македонија“ кога во тој документ не само во насловот, туку и во целиот текст ни на едно место не се споменува македонскиот народ, а секогаш се заменува со Блгари во Македонија“, не признавајќи го воопшто како посебен народ.

Втората основна задача, непосредно по формирањето, на овој комитет, беше по поврзувањето на своите сомисленици во внатрешноста да пристапи кон формирање на месни акциони бугарски комитети. Главната задача и на комитетите во внатрешноста беше да го подготвуваат теренот и народот за доаѓањето и пречекот на бугарската фашистичка војска, администрацијата и полицијата. За кусо време речиси целата територија на Македонија беше покриена со вакви комитети. Со создавањето на мрежа од вакви комитети во внатрешноста, се целеше, покрај другото, пред германскиот окупатор да се презентираат докази наводно за историското право на Бугарија на оваа територија. Дури и нешто повеќе, ЦАБК настојувал неговите месни комитети да преземат и некои функции на власта што во тоа време ги вршеа некои институции и службеници на Југославија што дејствуваа по налог на германскиот окупатор, во што прилично и успеа. Напоредно со ова Централ-

¹¹) В. „Македонија“ Г. I, бр. 1, април 1941 (Архив на Институтот за национална историја — Скопје, А-ИНИ, Скопје).

¹²) Исто,

ниот акционен бугарски комитет разви и агитација против очекуваното окупирање на дел од западна Македонија од страна на Италија и притоа настојчиво укажал на потребата надворешно видно да се манифестира припадноста на тоа население кон бугарската нација. Својата активност ја насочи и кон територијата на Егејска Македонија со цел и тоа население да се активира околу барањето да се приклучи кон Бугарија.

Ваквите активности и настојувања на Централниот акционен бугарски комитет дојдоа до полн израз. Речиси во сите поголеми градови на Македонија се формираа месни комитети во чии состави влегоа луѓе пробугарски расположени во прв ред од старите генерации и од чаршијата. Во делот на Македонија, што се очекуваше да ја окупира Бугарија во втората половина на април 1941 година, почна постепено без пречки и да се реализира. Меѓутоа, големи превирања придружени со судири меѓу населението, главно албанско и македонско, настапаа во западниот дел на Македонија што се очекуваше да биде окупирана од страна на Италија.

Населението од оваа територија составено од многу народности, подеднакво експлоатирани за време на старите режими, а исто така подложени на разни пропаганди, во прво време мислеше дека ќе најде подобрување на својата палажба единствено во промената на стариот режим. Оттука и појавата на многу струења: пробугарски, проалбански и просрпски. По примерот на Централниот акционен бугарски комитет формиран во Скопје, речиси во сите градови во делот на Македонија окупиран од страна на Бугарија се формираа такви комитети на кои како главна задача им беше агитирањето и подготвувањето терен за пречек на Бугарија¹³.

По примерот на пробугарските комитети се формираа и големоалбански што имаа за задача да подготвуваат терен и да агитираат за пречекот на италијанскиот окупатор, односно работеа овој дел на Македонија да биде приклучен кон квислиншката Албанија. Во комитетите што се формираа во сите градови влегоа луѓе големоалбански настроени, претставници на граѓански слоеви со јасно изразена националистичка тенденција да работат на присоединувањето на овој и на други делови на Македонија кон квислиншка Албанија. Кон овие комитети се приклучи и дел од албанската интелигенција, којашто од територијата окупирана од Бугарите се префрли на тоа подрачје. Уште од првите денови се поврзани со Главниот комитет за новоослободените краеве Косово, Дебар, Струга и другите градови со седиште во Призрен¹⁴.

Бугарската, италијанската и албанската пропаганда, меѓу тмошното население кои што истапуваа со пароли за божем-

¹³) Владо Ивановски, цитиран труд, стр. 21.

¹⁴) Исто, стр. 21—22.

ните ослободителни мисии, доведоа до положба односите меѓу тамошното население, на ова подрачје во голема мерка да се заострат.

Со колкава брзина се формираа ваквите комитети во западна Македонија најдобар пример за тоа претставува Тетово каде на 15 април 1941 година се формира пробугарски комитет¹⁵.

По примерот на Месниот комитет на Тетово, вакви комитети се формирани и во другите градови на западна Македонија, како Гостивар, Кичево, Дебар, Струга и Ресен со надлежност за целата преспанска околија. Како носители на дејноста во овие комитети беа трговците, кои имале одредено влијание на населението, а потоа интелектуалците во прв ред правниците потоа лекарите и инженерите кои всушност требаше да бидат идејни носители на претстојните акции, потоа службениците и други. Како една од поважните и итни задачи пред овие комитети беше поставено организирањето и формирањето на месни комитети по селата.

За разлика од акционите комитети во делот на Македонија окупиран од страна на Бугарија, чија активност со посебен акт од 7 август 1941 година на Скопскиот областен директор беше укината¹⁶ по воспоставувањето и зацврстувањето на власта, за комитетите во западна Македонија карактеристично е тоа што поради специфичностите на окупацијата нивната активност и присутност се чувствуваат со одредени осцилации за цело време на окупацијата.

Дејноста на пробугарските и големоалбанските комитети беше забележителна и отворена. Првите беа ангажирани на планот спорната територија да биде анектирана од Бугарија, кон останатиот дел на Македонија, а другите да бидат приклучени кон квислиншка Албанија. На таа линија тие подготвуваа терен и манифестации и прибараа материјални средства за пречек на едните или другите. Преземаа одредени активности преку кои ги докажуваа желбите и историската и стопанската оправданост за приклучување кон бугарската односно италијанската окупирана територија. За таа цел пробугарските комитети организираа манифестации, собири, испраќаа петиции, делегации до разни раководни воено-политички личности и установи на Германија и Бугарија, а големоалбанските комитети пак одеа во Рим кај италијанската влада со барање за приклучување кон едните или другите. Во таа дејност доаѓаше и до физички пресметувања и до заострување на односите и до заканување меѓу македонското и албанското население.

Уште пред решавањето на прашањето кој ќе ја окупира спорната територија, беше создадена национална и верска не-

¹⁵) В. „Македонија“, Г. I, бр. 2, 3 мај 1941, А-ИНИ, Скопје.

¹⁶) Акт бр. 248 Архив на Македонија, Скопје, (АМ).

трпеливост меѓу населението што му одговараше на окупаторот кој пактираше те со едните те со другите и ги подхрануваше шовинистичките и екстремистичките страсти.

Како резултат на таквата ситуација доаѓаше до смешни појави — кога во исто време и на исто место собири и манифестации да одржуваат пробугарските и големоалбанските комитети. Поголемите места долго време беа искитени едновремено со германски, бугарски италијански и албански знамиња¹⁷.

До конечната одлука кому ќе биде доделена спорната територија германскиот окупатор привремено користеше некои институции од југословенската власт. Последиците од формирањето на комитетите, пробугарски и проалбански, со свои програми и цели на едно одредено подрачје, како што беше западна Македонија, населено од повеќе народности (Македонци, Албанци, Турци и Срби), јасно можеа да се претпостават во овој период на неизвесност што и какви акции и резултати можеа да се очекуваат, како во насока за спроведувањето на нивните цели, а воедно и за покренување и организирање на населението за давање отпор на окупаторот. Различните струења кои се појавија непосредно по капитулацијата на кралската Југославија, со своите програми и акции само го залажуваа населението и привремено го отргнуваа од патот на заедничката борба против окупаторот и ги распламтуваа шовинистичките страсти што одеше во интерес на окупаторите.

б) Поделба на Македонија во 1941 година

Првите директиви за поделбата на Југославија Хитлер ги дал на 27 март 1941 година на Советувањето свикано во врска со настаните во Белград и придонесувањето на одлуката за напад на Југославија.

Во планот за напад и за ликвидирање на Југославија како држава, покрај другото, беше предвидено во него на соодветен начин да учествуваат сојузничките гранични и заинтересирани земји за територијата на Југославија — Италија, Унгарија, Романија и Бугарија и за таа цел одделно со секоја од нив стапува во преговори. Како награда за учеството Хитлер им ветил територијално проширување на територии кон кои имаа претензии, за сметка на Југославија. Бугарската влада на која ѝ беше ветено дека ќе ја добие Македонија, веднаш стапи во акција во поглед на учеството, распределбата и окупацијата на Југославија. Во текот на нападот на Југославија, на 12 април, германската врховна команда ги издаде и Хитлеровите привремени директиви за поделбата на Југославија, во кои е разработен и конкретизиран планот за поделбата на Југосла-

¹⁷) Владо Ивановски, цитиран труд, стр. 23—24.

вија. Со овој план во прв ред требало да се обезбедат германските империјалистички и војностратешки интереси, а потоа да се задоволат империјалистичките апетити на Италија и претензиите на Унгарија и Бугарија¹⁸.

Во духот на тој план Германија и Италија, како водечки фашистички сили и главни носители на нападот на Југославија, државната територија на Југославија ја поделиле на два дела: на германско и италијанско подрачје, со тоа што извесни територии ги отстапуваат на своите сателити: Унгарија и Бугарија.

На 21 април 1941 година во Виена се состанале грофот Кано, министер за надворешни работи на фашистичката влада на Италија и Фон Рибентроп, министер за надворешни работи на Третиот рајх и склучиле спогодба за поделба на Југославија.

Разговорите во врска со распределбата на Југославија, а посебно и на Македонија на виенскиот состанок не оделе така лесно и едноставно. Германија морала да води таква политика да ги задоволи аспирациите на Италија, а исто така и на Бугарија, и тоа од следните причини: Италија од поодамна беше заинтересирана за што поголеми делови од Македонија Ова го чинеше во прв ред за тоа на сметка на Македонија да ја прошири територијата на Албанија со што всушност повеќе ќе ја приврзе Албанија за себеси. Оваа италијанска политика имаше цел да осигури господство на средоземноморското (Јадранско море), а како важен пункт и одскочна рампа на источниот брег на Јадранското Море му служеше веќе покорената Албанија. Токму за овие интереси на Италија Хитлер мораше да води сметка.

Од друга страна пак, Бугарија беше заинтересирана да ја окупира целата територија на Македонија. Овде не треба да се испуштат од вид и економските интереси на Германија, а во прв ред експлоатација на рудното богатство на Македонија (хром, лискун и др.). Овој момент е од посебен интерес за Германија и лично Хитлер во една своја порака настојува покрај другите интереси да ги заштити рудниците на хром и олово кај Љуботен во Македонија, како и експлоатацијата на олово кај Косовска Митровица. Значи, се работело на тоа од една страна да се задоволат желбите на Мусолини во поглед на албанско-македонската граница, а воедно да се бара начин за да се обезбедат германските економски интереси. На крајот, по подолги дискусии, на 24 април 1941 година во Виена е постигната начелна германско-италијанска спогодба за распределба на Југославија. Во оваа спогодба покрај договорите за статусот, правата и границите на одделните подрачја на Југославија (за Хрватска Далмација, Словенија, Србија, потоа по-

---

¹⁸) Перо Мораќа, Југославија 1941, Београд, 1971, стр. 15—17.

себна за Бачка и Банат) е решено и прашањето за Македонија, а исто така и за Албанија. Во оваа спогодба за Македонија се вели: „Македонија, како и помалото подрачје, кое по светската војна е отстапена на Југославија, ѝ припаѓа на Бугарија, а западниот поширок појас со Струга, Гостивар и Тетово на Албанија“¹⁹.

На овој состанок определена е и демаркационата линија меѓу Бугарија и Италија во Македонија. Оваа линија се протегнува западно од Качаник — Лешок — Жилче, потоа источно од Железна Река, Ново село — Мамудовец — Горно и Долно Бигор Доленци — Староец — Белица — Велмеј — Мешеишта — западно од с. Подмоље — преку Охридското Езеро излегува јужно од Охрид — на петтиот километар на патот Охрид — Св. Наум, потоа преку огранците на планината Галичица избива кај с. Евла во Преспа и продолжува источно од с. Козајк по гребенот на Баба Планина до старата југословенско-грчка граница²⁰.

Според оваа спогодба поголем дел од Македонија ја окупираа оружените сили на Бугарија, која покрај територијата во Македонија, добива дел од Србија (Поморавието и областите по текот на реките Нишава и Тимок), како и еден дел од Косово. Исто така, од Грција добива и извесни територии од Егејскиот дел на Македонија, како и дел од Тракија. Дел од западна Македонија со градовите Тетово, Гостивар, Кичево, Дебар и Струга, потоа 6 села јужно од Охрид, поголем дел од јужниот дел на Преспа и Костурско во Егејска Македонија беа окупирани од страна на италијанските окупациони сили²¹. Конечното определување на привремената демаркациона линија меѓу окупационите сили на фашистичка Италија и Бугарија решавано е од страна на посебна мешовита бугарско-германска гранична комисија. Меѓутоа, уште во почетокот бугарските окупатори искажуваа отворено незадоволство од бугарско-италијанската демаркациона линија. Во текот на 1941 година се вршат неколку корекции на таа линија во корист на Бугарите.

За Албанија, покрај овие територии, во договорот се вели дека „таа на сметка на Грција, Македонија и Србија, добива зголемување на територијата. Сепак, на Бугарија ѝ припаѓаат бугарските национални светилишта Охрид, како и рудниците на хром кај Љуботен, а на Србија рудниците на олово кај Трепча, како препријатија под германска управа“²².

¹⁹) Фердо Чулиновиќ, Окупаторска подјела Југославије, Београд 1970 стр. 70—71.

²⁰) Зборник докумената и података о народноослободилачком рату југословенских народа (Збор. НОР) Т. VII, кн. 2, стр. 3.

²¹) Архив на Војноисторискиот институт (А ВИИ), Београд, док. 6/4—3, к. 4; 1/1—3, 4, к.3; 8/2—1, к. 3.

²²) Фердо Чулиновиќ, цит. труд, стр. 70

Во меѓувреме, во втората половина на 1941 година, по изрично барање на германската врховна команда вршени се извесни корекции на граничната линија меѓу Бугарија и Италија за делот на западна Македонија кон Тетово. По предходните договори, во втората половина на јули 1941 година Бугарија ја проширува окупационата територија на 44 села оформени во четири општински центри (Шемшево, Вратница, Теарце и Групчин) со вкупно 3.607 куќи или 28.214 жители²³.

Корекции се извршени и на бугарско-италијанската линија околу Качаник кон Урошевац, кога под бугарска окупација се приклучија 18 села со 1.396 куќи или 7.877 жители. Од сите овие села е формирана една општина со седиште во Штрбце. Во непосредна близина на ова село се наоѓаат два рудника на хромна руда, која преку Урошевац се пренесувала за Германија. По приклучувањето на селата едновремено и двата спомнати рудници паѓаат под бугарска територија²⁴.

Приклучувањето на овие територии кон Бугарија го диктираат економските интереси на Германија, бидејќи оваа територија беше богата со хромна руда, толку неопходна за воената индустрија на Германија. Но сепак Бугарија не ги оствари сосем своите претензии на Македонија особено во Егејска Македонија со Солун. Конечното решавање на прашањето беше остварено по завршување на војната, и тоа меѓу Хитлер и Мусолини.

По поделбата на Југославија по привремените Хитлерови директиви виенската спогодба меѓу министрите на Италија Кано и на Германија Рибентроп често доаѓаше до влошување на односите на Италија и Бугарија по прашањето на окупираниот територии. И едните и другите останале незадоволни со таканаречената „Виенска линија“, односно демаркациона линија меѓу Италија и Бугарија. За цело време на окупацијата, иако припадници на еден блок и сојузници во војната, за

---

²³) Новозавземените места што времено се приклучуваат кон Скопска околина биле распоредени во следните општини: ШЕМШЕВСКА ОПШТИНА со селата: Шемшево, Желче, Енчиште, Подгребе, Прељубиште, Гарачино, Студенци, Капанца, Раотинци, Јегуновце, Радушја; ВРАТНИЧКА ОПШТИНА: Вратница, Беловиште, Старе Село, Рогачево, Јажинце, Орешје, Јарашче, Одри; ТЕАРЕЧКА ОПШТИНА: Теарце, Отушица, Прешевце, Глоги, Дебреште, Брезно, Елошник, Првце, Лешок, Сталин и Варвара; ГРУПЧИНСКА ОПШТИНА: Групче, Чифлик, Ларце, Капачин, Дол, Ново Село, Гагле, Мерово, Раовиќ, Паничаре, Ласкарце, Церово, Добарце, Суварево и Лукавица. (В. „Целокупна Б'лгарија“, Г. I, бр. 20, 20 јули 1941 г.).

²⁴) Другите села кои влегуваат во Штрбската општина се: Готовица, Драјковци, Фираја, Виче, Долна Витина, Коштанево, Горна Витина, Поповец, Сушица, Орличево, Веровце, Јажинци, Севлае, Мушинково, Горно Село и Ливадица. (В. „Целокупна Б'лгарија“, Г. I, бр. 19 од јули 1941, ИНИ — Скопје

нивната највисока дипломатија тоа претставуваше значајно и чувствително прашање, истакнувајќи го едните наспрема другите правото на спорната територија.

Диктирано секако и од потребите на вистинскиот господар на ситуацијата — германскиот окупатор, решавањето на овој спор се пролонгираше и се решаваше онака како пред сè нему му одговараше, употребувајќи притоа префинет дипломатски акт или отворено заплашување на едните и другите, така што ова прашање сè до крајот на војната остана нерешено.

Несомнено целиот овој спор одеше и се изведуваше на грбот на македонскиот народ и народностите од ова подрачје што беа изложени на големоалбанските односно големобугарските страсти подгреани во спорот да послужат како доказ за правото на едната или другата страна.

Бугарската влада, како претставник на најреакционерните кругови на својата великобугарска буржоазија, не беше задоволна со демаркационата линија и отворено и често покренуваше барање да ѝ се даде целиот дел на западна Македонија окупиран од Италија, образлагајќи дека демаркационата линија е вештачки поставена и историски, стопански и стратешки не одговара.

Во тогашниот бугарски парламент кривале глас видни општествени и фашистички прваци, барајќи го присоединувањето на овие краеве кон Бугарија. И самиот бугарски цар Борис лично се зазел да го реши ова прашање. Тој неколку пати во 1941 година со таа цел бил во Берлин и во Рим на разговор со германски и италијански државници. Во јули 1941 година бугарска делегација на чело со претседателот на владата и министерот за надворешни работи во Рим го посетија Мусолини и грофот Кано за да го претресат горниот проблем и да го решат во своја корист²⁵.

Како резултат од сета политичка активност околу демаркационата линија во текот на окупацијата таа беше неколку пати изменувана во корист на бугарските окупациони сили во Македонија.

Во 1943 година уште 4 села во Охридско со околу 2.000 жители Италија ѝ отстапи на Бугарија. Како противвредност на ова бугарските војски им отстапија на Италијанците 9 села во Кичевско. За време на капитулацијата на Италија во септември 1943 година бугарските војски окупираа повеќе од 20 села во преспанската околина кои дотогаш се наоѓале под италијанска окупација²⁶.

²⁵) В. „Целокупна Б'лгарија“ Г. I, бр. 19, од 19 јули 1941, ИНИ — Скопје.

²⁶) Глигор Тодоровски, Нека питања из окупације Западне Македоније, Војноисториски гласник (ВИГ), Београд, 1964, бр. 2, стр. 25.

ОКУПАТОРСКИОТ СИСТЕМ ВО МАКЕДОНИЈА

1. Воената окупација и воено-полицискиот систем во окупирана Македонија

Со пристапувањето кон воениот пакт со Германија и Италија како и во тајната спогодба за напад на Југославија Бугарија веднаш отпочна да се подготвува за остварување на оваа спогодба. Така веќе во април 1941 година пред нападот на Југославија Бугарија мобилизирала 10% од своето население и така значително го зголемила својот воен потенцијал, којшто беше ставен под оружје и бил подготвен за дејство. По брзиот расплет на воените настани во априлската војна во корист на силите на Оската бугарската армија беше ангажирана со окупирање на добиените територии од Југославија и Грција, со обезбедување кон Турција, чување на Црноморскиот брег како германска воена база и беше држана во приправност за вклучување во сите други воени планови на силите на Оската. Со ваквото воено ангажирање Бугарија се здоби со статусот воен сојузник на Хитлерова Германија.

Како резултат на предходните договори на територијата на Македонија и поширокиот простор на јужна Србија германската воена команда не организира воена управа, но го задржи правото да преземе потребни управни мерки во воениот интерес, користејќи го за таа цел управниот штаб, којшто ѝ бил доделен на армијата и командатурите. Тоа пред сè се однесувало на „одржувањето на редот и сигурноста и заштитата на важните воени сообраќајни патишта како и важните стопански резерви и построенија“. Мерките требало да се постават така што таа територија наскоро да ѝ се предаде на Бугарија²⁷.

По одобрувањето на Хитлера од 18 април 1941 година во Македонија и Поморавието во јужна Србија започна да навлегува петтата бугарска армија составена од три дивизии (1 брза 6-та и 7-та дивизија). До 24 април 1941 година беше завршена окупацијата источно од Вардар, а до крајот на месецот и западниот дел на Македонија до демаркационата линија со Италија. Штабот на петтата бугарска армија беше сместен во Скопје.

Оваа армија во првобитниот состав остана до август 1941 година кога беше извршена замена на дивизиите. Така во состав на петтата армија беа доделени 14-та, 15-та и 19-та дивизија и други единици. Подоцна петтата бугарска армија е засилена со уште една дивизија, со нови полкови во дивизиите и други единици. Покрај овие единици се доделени уште

---

²⁷) НАВНТ — 77, ф. 1295/807-809, ВИИ — Београд.

две гранични бригади долж новите демаркациони линии во Македонија. Посебни единици ги обезбедуваа патиштата, разните индустриски и други објекти. Покрај сите овие бугарската влада повремено ангажира и други оружени формации за дејство во окупирана Македонија кои биле лоцирани на територијата на Бугарија (војска, полиција, жандармерија и др.).

Воено-територијално Македонија била поделена на дивизиски области (Прва дивизиска област со штаб во Скопје и Петнаесетта дивизиска област со штаб во Битола). Во август 1943 година со доаѓањето на нови воени засилувања од Бугарија е формирана и Седумнаесетта дивизиска област со штаб во Штип. Помали воени територијални единици биле т.н. дивизиски окрузи. Седиштата на окрузите се наоѓале во градовите во кои биле лоцирани воени формации во јачина од еден полк. Така Македонија била поделена на седум воени окрвзп сместени во градовите (51 воен округ во Скопје, 56-ти во Велес, 45-ти во Прилеп, 54-ти во Битола, 55-ти во Охрид, 53-ти во Куманово и таканаречениот полков воен округ во Штип).

Овие ефективни за цело време на окупацијата со цела спрема беше употребувана против НОВ и ПОЈ и за одржување на окупацијата. Едновремено со тоа тие преставуваа и резерва на германската армија што ја обезбедуваше територијата на овој дел на Балканот, и со тоа ослободуваше значајни сили од Оската што тогаш беа во силен освојувачки замав на источниот фронт против Советскиот Сојуз²⁸.

Задоволувајќи ги барањата на германската врховна команда во окупацијата на Македонија бугарската влада не изврши само проста замена на воени германски единици со дивизиите на петта бугарска армија, туку наедно со тоа го организира и целиот воено-територијален апарат кој уште во почетокот на есента 1941 година отпочнува да врши мобилизација и во Македонија за војска способните млади луѓе за да ги потполнува бугарските дивизии, газејќи ги притоа сите меѓународни права, норми и обврски²⁹.

Една од посебните карактеристики на бугарскиот воен режим во Македонија е тоа што покрај бугарските вооружени сили има и германски единици, команди и полиција како и посебни германски институции за експлоатација на рудните

---

²⁸ Боро Митровски, д-р Венцеслав Глишиќ и Томо Ристовски, Бугарската окупаторска војска во Југославија 1941—1945, Београд, 1971, стр. 37—38.

²⁹ М. Апостолски, А. Христовски, Р. Терзиоски, Положај окупиране Македоније у Другом светском рату... ЈИЧ, 1963, стр. 10—14; Галена Кучуловска, Окупаторскиот апарат во Велес и Велешко во 1942 година, Велес и Велешко во НОБ 1942, Т. Велес, 1969 стр. 140; НАВНТ — 321, ф. 1120/9330872 (телеграма од армиската Врховна команда 2 од 18. IV. 1941) — А ВИИ — Београд; Архив на РСВР — Скопје, папка Скопје I, писмо бр. 883 од 16. VII. 1941.

богатства и друго. „Бугарскиот министер за внатрешни работи неколку пати даде званична согласност за воспоставување одреди за фабричка заштита во Македонија. Заштитата би опфатала околу 300 луѓе и би била под водството на бугарските полициски офицери. Од страна на центарот на контраобавештајната служба во Софија одреден е и еден германски офицер како советник и како човек за врска меѓу командата на фабричката заштита и полномошникот за рударство во Македонија“.

Во првата половина на 1943 година, во Македонија е создаден посебен, таканаречен „Боен и извидувачки одред“, под раководство на германски офицери, познат и како — „Одред на поручникот Бирман“, по името на неговиот командант. Овој одред имал задача да раководи со борбата против партизанските одреди во окупираните подрачја на Македонија, во значајните реони за германско стопанство, а посебно во реоните на рудниците што биле експлоатирани од дирекцијата на германските рудници со седиште во Скопје. Овој одред најтесно соработувал со органите на бугарската полиција и во неговиот состав — за време на акциите — редовно учествувале одреден број бугарски полицајци и функционери на бугарската државна сигурност. Командантот на одредот има неограничено овластување да им предлага на бугарските власти и да презема разни одлуки за терор и насилство по населените места и реони на одделни рудници и таму каде што дејствувал „Бојниот извидувачки одред“.

Во општни позначајни оперативни акции против единиците на НОВ и ПОЈ и во Македонија често доаѓало до организирање заедничко дејство меѓу бугарските и германските оружени сили (поголеми воени единици, и др.), како што било на пример кај Кичево 1943 година каде со германските и балистичките сили содејствуваат авиони на бугарската авијација, потоа во почетокот на 1944 година во борбите во реонот на Кожуф, во Пролетната офанзива 1944 година, и во низа други акции³⁰.

Покрај армијата основна централна државна установа што со целата суровост на фашистичките метода работеше на одржувањето на окупаторскиот режим во Македонија беше таканареченото Министерство за внатрешни работи и народно здравје на Бугарија. Тоа се состоеше од неколку оддели: Централна управа, униформирана полиција, училишна подготовка, криминална полиција, административна полиција, оддел за снабдување, државни полициски училишта, државна сигурност и други.

³⁰) МА, АХ, РТ, цит. труд, с. 39—41; Историја на македонскиот народ, т. 3 Скопје 1969, стр. 283.

Полицискиот апарат е организиран во две обласни полициски управи во Скопје и Битола. Потоа три градски полициски команди во Скопје, Битола и Прилеп и 21 околска полициска управа. Секоја околина беше поделена на 4 до 5 полициски реони во кои се наоѓаа полициски учестоци со јачина од по 20 до 30 полицајци. Покрај полициски учестоци постоја и постојани полициски општински стражари. Во почетокот полициската вкупно располагаше со 2.750 полицајци.

Покрај споменатиот постојано дислоциран полициски апарат кој ја покривал целата територија бугарската полиција располагаше и со посебно организирани мобилни единици. Такви се пет таканаречени воено-полициски чети, потоа моторизираната полиција и коњичкиот полициски ескадрон како и полициската школа во Скопје. Постоеше и посебна полиција за заштита на експлоатацијата на македонските рудници и на друго богатство. Во составот на секој пешадиски полк се формирани таканаречени ловни дружини специјализирани баталјони за борба против партизаните. На крајот на 1943 и во почетокот на 1944 година се формирани и жандармериски баталјони, по еден за секоја област, посебно подготвени и оспособени за борба против единици на НОВ и ПОЈ.

Под министерството за внатрешни работи на Бугарија спаѓаше и државната сигурност во чија надлежност беше директната борба против припадниците на НОБ, членови на КПЈ и СКОЈ. Тоа е оддел на полицијата што со невидива суровост на постапките најварварски се однесуваше против секој ембрион на напредна мисла и акција во Македонија.

Со оглед на вака поставените задачи, на нивниот обем и сложеност одделот на државната сигурност беше поделен на пет потесно специјализирани одделенија што ги носеа имињата „А“, „Б“, „В“, „Г“ и „Д“.

Одделот „А“ се бореше на подрачјето на Македонија главно против членовите на КПЈ како и против сите оние што според нивните критериуми беа евидентирани како политички проблематични; Одделението „Б“ се занимаваше со следење на македонската и друга емиграција и нивни организации во Бугарија како и со прашањето на националните малцинства и контрашпионажа. Одделенијата „В“, „Г“ и „Д“ го следеа печатот, воопшто печатените материјали, јавните настапи — спортските, културните, верските, просветните и други организации.

Оддел на државната сигурност како политичка полиција што беше еден вид агентура на германската тајна полиција (Гестапо), преку голем број свои соработници растурени речиси во секоја установа, претставуваше „држава во држава“ и сила што го контролираше целото општество.

Во составот на Министерството за внатрешните работи и народното здравје функционираше и злогласниот комесаријал

за еврејски прашања што водеше главен збор во економското, а подоцна и физичкото уништување на Евреите од Македонија³¹.

Со развивањето и јакнењето на Народноослободителното движење во Македонија бугарските полициски и воено-полициски власти се обидуваа да развијат братоубиство т.е. да предизвикаат граѓанска војна. За оваа цел во текот на целиот период на окупацијата настојувала да формираат посебни единици, таканаречени контра-чети. Покрај ова бугарскиот окупаторски апарат во населбите создава разни известувачки групи кои би ги следеле настроенијата на населението. Во таа смисла исто така полициските власти се потпираа и на професионалните организации, друштва и сл. Фашистичката организација „Браник“ била отворено вклучена во работата на полицијата. Слични услуги се барале дури и од претставниците на „најмирните“ професии како што биле културните и просветните работници. Многу учители на теренот учествувале и во вооружените потери на полицијата протев партизаните. За евентуален отпор на ваквите барања овие службеници биле отстранувани од должност и често пати строго казнувани³².

Против сè поголемиот развој на Народноослободителното движење во Македонија владата на фашистичка Бугарија се поврза и со вооружените формации на Дража Михајловиќ кои делуваа во Македонија и покрај тоа што во основа меѓу бугарските окупаторски власти и организацијата на Дража Михајловиќ постоеја познатите противречности и нетрпеливости распламтувани од големосрпската и големобугарската буржоазија поради аспирациите кон Македонија³³.

Соработката на бугарските окупациони власти со германската полиција (Гестапо) се извршувала во повеќе насоки. Бугарската полиција редовно ги давала сите нужни податоци за оружените судирања со единиците на НОВ и ПОЈ и за нивното движење како и за распоредот на силите на бугарската полиција и војска во акциите против единиците на НОВ и ПОЈ. Германската полиција била редовно известувана за дејноста на народноослободителното движење во Македонија, за откривањето на сите конспирации, за личностите што биле апсени и за изрекнувањето на казните и другите мерки што ги преземала бугарската административно-судска и полициска власт на окупираните територии.

³¹) Д-р Милош Константинов. Административно-територијалната поделба на Македонија за време на бугарската окупација (реферат поднесен на републичкото советување на архивистите од Македонија, Скопје, 1969, стр. 15; МА, АХ, РТ, цит. труд, с. 14—15; Историја на македонскиот народ, Скопје 1969 г. Т. 3, стр. 284.

³²) МА, АХ, РТ, цит. труд, с. 15—16; д-р Растислав Терзиоски, Денационализаторската дејност на бугарските културно-просветни институции во Македонија. Скопје 1974, стр.

³³) МА, АХ, РТ, исто стр. 41

Подоцна во 1944 година била формиртна и посебна германска тајна полиција во Велес и Гевгелија, чија команда била сместена во Солун³⁴.

Територијата на западна Македонија беше окупирана од италијанските воено-окупациони сили во јачина од една дивизија („Фиренце“ и други жандармериски полициски, гранични и слични единици). Седиштето на дивизијата „Фиренце“ се наоѓаше во градот Дебар, а нејзините единици беа дислоцирани во Дебар, Струга, Кичево, Гостивар, Тетово како и на други сообраќајни и воено-стратешки места со вкупен број од преку 15 илјади војници.

Во западна Македонија постои извесно дејство во организацијата на полицијата. Покрај албанската полиција (квестура) во италијански раце била жандармеријата. Секоја префектура (оружано начелство) какви биле Дебар и Тетово од 1944 имало по една чета од 30 до 40 полицајци. Квестурите имале и свои агенти и други тајни соработници.

Квестурата покрај квесторот имала и советник (Италијанец). Покрај оваа полиција постоеле и карабинери кои, иако по официјалните прописи биле органи на префектурата, всушност тие биле самостојни во својата работа. Во почетокот во нејзините редови биле само Италијанци, а подоцна и Албанци.

Покрај постоењето на карабинерски (жандармериски станици) во секоја општина формирана е и посебна фашистичка милиција наречена „црнокошулаши“, составена од криминални елементи истакнати со своето насилство и грабеж. Според прописите во секоја префектура требало да постои и по еден баталјон од овие црнокошулаши³⁵.

Од изнесеното може да се согледа дека во Македонија бугарските и италијанските окупатори концентrirале бројна воена сила од 5 дивизии со голем број други оперативни и помошни воени единици, жандармерија и друго што претставува вооружена сила од околу 150 илјади луѓе.

2. Административната власт и територијалната поделба на Македонија

По воената окупација на Македонија Италија и Бугарија пристапија кон административно-територијално уредување.

Бугарскиот окупатор окупираниот дел на Македонија го подели на две административни области: Скопска и Битолска.

³⁴) Исто, стр. 39—41.

³⁵) Историја на македонскиот народ, Скопје 1969, т. 3, стр. 284—285; д-р Миле Тодоровски, Партизанските одреди и народноослободителната војска на Македонија во ослободителната војна и револуција 1941—1944, Скопје 1972, стр. 18—19 и 26; д-р Глигор Тодоровски, цит. труд, стр. 29; д-р Владо Ивановски, цит. труд, стр. 26.

Битолската област ги опфаќа шесте околии: Битолска, Бродска, Крушевска, Охридска, Прилепска, Ресенска со пет градски и 33 селски општини. Скопската област која зафаќала и делови на Јужна Србија и Косово од територијата на Вардарска Македонија зафаќала 14 околии (Берово, Велес, Гевгелија, Кавадарци, Кочани, Кратово, Крива Паланка, Куманово, Неготино, Радовиш, Св. Николе, Скопје, Струмица и Штип) со 16 градски и 83 селски општини³⁶.

Подоцна во 1943 година на новооснованата Горноџумајска област ѝ беа придодадени Струмичката, Беровската и Царевоселската околица од Скопската област³⁷.

Ваквата поделба на административни единици беше направена по примерот на Бугарија и како таква требаше да претставува само проширување на постоечката административно-територијална структура на Бугарија, квантитативно надоградување на една физиономирани организација. Ваквиот третман на бугарската влада уште во почетокот на окупацијата несомнено ги откриваше анексионистичките стремежи кон Македонија.

Надлежностите на државната управа во окупираните подрачја на Македонија беа спроведувани преку законодавната, извршната и судската власт што формално гледано маже да се поверува во некаква нивна демократичност. Меѓутоа, со специјалните упатства на највисоките бугарски административни власти задачите и целите на овие државни органи се формулирани како мисија што не се повторува, па затоа треба да водат сметка за извршување на задачите што им се доверуваат. Всушност таа управа целосно беше проткаена со сите атрибути што се составни делови на секоја фашистичка диктатура. Нејзината главна цел во Македонија беше да ја гуши демократијата, да ја осигура експлоатацијата на работниот народ, да врши притисок над населението и со перфидните методи на пропагандата да го гуши неговото национално самочувства и да го денационализира.

Со административните органи во областите Скопска и Битолска управувале обласните директори, со околските управители, а со општините и селата кметовите односно кметските намесници. Со полициските власти раководеле обласните односно околските полициски началници. Таму каде не постоеле военополициски власти, кметовите на општините ги имале компетенциите на воено-полициските органи.

По организирањето на административната власт започна воведувањето и организирањето и на другите институции: граѓански судови, финансиско-централно комесарство за снабдување, инспекциски служби и друго.

³⁶) Д-р Миле Тодоровски, цит. труд, стр. 19.

³⁷) Државен весник на Бугарија, бр. 221, од 1941.

Структурата на полициските власти во Македонија беше еднаква со онаа на полициската власт на Бугарија, Меѓутоа, бројноста на полициските органи и овластувањата што ги имаа тие во Македонија, како и односите со управните власти покажуваа дека во Македонија се работи за самоќност на полицијата и за нејзината доминантна улога во зацврстувањето на окупаторската државна власт. Поради општата воена ситуација, како и поради национално-револуционерното движење во Македонија, воено-полициските власти имаа посебни овластувања. Полицијата во своето дејствување не признавала никаква друга власт освен власта на полициската дирекција. Никаде полицискиот началник не се потчинувал на околинскиот началник, ниту пак обласниот полициски инспектор на обласниот директор.

Карактерот на политичкиот систем на окупацијата се гледа и од фактот што раководниот кадар и најголемиот дел од службениците во државно-правното уредување беа регрутирани од Бугарија. Голем беше бројот на службениците што дојде заедно со воено-полицискиот апарат од Бугарија и претставувал главен фактор на окупаторската власт во Македонија, Македонците беа испраќани на работа во Бугарија. Сето тоа ја покажа недовербата на македонскиот народ, која произлегуваше од сознанието дека во Македонија бугарската окупаторската власт се сретнала со јасно македонска национална свест.

Веќе во месец април 1941 година бугарскиот весник „Зора“ почнува да објавува дописи за тоа како „комунистичкото зло“ зафатило длабоки корени меѓу училишната младина и работничката класа во Македонија, напоменувајќи притоа дека бугарските власти мораат да водат особено внимание за тој факт и дека во Македонија треба да се испрати таков државен апарат кој ќе биде во состојба да расчисти со таа положба. Тоа практично значеше дека во Македонија да се испрати апарат од цврста рака, способен да ги уништи „комунистичките елементи“ кои се под „српско влијание“. И токму затоа не е случаен фактот што окупаторскиот апарат во Македонија во текот на 1941 година, заедно со војската, полоцијата и администрацијата ја надминуваат цифрата од преку 45 илјади луѓе.

Иако Македонија беше анектирана, бугарската влада организацијата на власта ја спроведува на начин што не значеше создавање на посебен окупаторски режим во Македонија и што водеше кон појако врзување на Македонија со Бугарија. Свој однос на владата на Филов беше поддржувана во целост и спроведувана за сето време на окупацијата, и покрај тоа што бугарските фашистички влади на Филов, Божилов и други беа свесни дека со таквиот акт се спротивставуваат на сите

---

³⁸⁾ МА, АХ, РТ, цит. труд, стр.

принципи на меѓународното право. Свесни за ова, бугарската влада настојуваше пред јавноста да го оправда тоа со некакви политичко-правни аргументи и со повикување на некакви принципи на меѓународното јавно право.

Сепак бугарските фашистички власти донесуваа и посебни закони врз основа на кои се спроведувал окупациониот систем.

И покрај тоа што бугарската влада го стави под своја власт окупираното подрачје на Македонија, сепак тоа беше до извесен степен ограничувано од германскиот окупатор. Имено, некои германски институции (што делуваа во окупираниот дел на Македонија) /за експлоатација на рудници, тутун и др./ беа вон доменот на власта, а со ова фактички се намалуваа и се ограничуваа суверените права на Бугарија. Оваа несамостојност во поглед на суверенитетот на Бугарија над окупираните подрачја посебно доаѓа до израз при определувањето на статусот на Евреите во Македонија, кои, за разлика од Евреите што живеаа во Бугарија, им беа предадени на Германците и депортирани од Македонија (11. III. 1943)³⁹.

Територијата на западна Македонија по навлегувањето на италијанските војски, во мај 1941 година па сè до јули истата година, претставуваше окупационо подрачје на италијанските војски.

Прво правно регулирање на административните окупаторски власти на оваа територија се изврши со декретот на Мусолини од 17 мај 1941 година⁴⁰, со кој — покрај другото — се регулира во општи црти организацијата на окупаторската цивилна и судска власт. Имено согласно со воениот закон со декретот се определува на територијата од Југославија окупирана од италијанската војска власта да ја вршат цивилни комесари, што ги именува Врховниот командант. Седиштето на цивилниот комесар за оваа територија се наоѓаше на теренот на Косово во Призрен, од кого исто така најголемиот дел беше окупиран од италијанските окупаторски сили. Функцијата висок цивилен комесар постоеше сè до 3 декември 1941 година кога натамошното раководење со административните работи во овој дел на Македонија го презема Министерството за „новоослободените“ земји на Албанија, кое постоеше сè до 12. II. 1943 година, кога беше укинато. По ова функциите на тоа министерство преминуваат на соодветни министерства во квислиншката влада на Албанија⁴¹.

Првите акти што го регулираат во општи линии устројството на цивилната власт овозможува во прво време да функционираат административните и судските власти на Југосла-

³⁹) Исто, стр. 22—28; историја..., т. 3, Скопје, 1969, с. 284—285.

⁴⁰) АМ — Скопје, збирка варија.

⁴¹) Исто.

вија, кои во името на италијанската воена команда ги извршуваа тековните работи, употребувајќи го сè уште српскохрватскиот јазик во своите акти.

Во јули 1941 година територијата на западна Македонија со декрет на кралскиот намесник на Албанија, Франческо Јакомоли е анкетирана кон квислиншка Албанија, која исто така и самата во 1939 година е окупирана од Италија. На овој начин и формално се остварија великоалбанските стремежи на албанските квислинзи, со што всушност почнува нов период во животот на овој окупиран дел на Македонија⁴².

Наскоро по извршената анексија престанаа со функционирање сите дотогашни органи на администрацијата и судството. Великоалбанската власт го пополни административниот, судскиот и полицискиот апарат исцело со лица од албанско потекло; на повисоките места беа поставени петоколонаши, фашисти и други елементи доведени од Албанија, додека на пониските места во органите на административниот апарат беа поставени месни лица.

За целата територија на Македонија окупирана од италијанските војски и присоединета кон Албанија беше формирано едно окружно начелство (префектура) со седиште во Дебар. Во составот на Дебарската префектура во 1941 година се наоѓаат 48 општини кои подпаѓаат под Кичевската, Ростушката, Гостиварската и Тетовската околија (потпрефектура). Шест села од Охридско беа присоединети кон потпрефектурата во Подградец — Албанија која како и Преспанската подпрефектура беше во составот на Корчанската префектура. Во 1944 година е формирано уште едно окружно начелство (префектура) со седиште во Тетово. Префектурата во западна Македонија претставуваше највисок орган на власта.

Покрај поставениот квислиншки административен апарат и во западна Македонија се воспоставија полициски, судски и други органи на власта. Во италијански раце беше жандармеријата и покрај постоењето на цивилна албанска власт и албанска полиција (квестура), што претставува едно двојство на власта што ќе има свои последици во одржувањето на окупаторскиот систем во овој дел на Македонија⁴³.

---

182 ⁴²⁾ Фонд на Кичевската општина 1941—1944, АМ — Скопје, к. 2 бр.

⁴³⁾ Историја... т. 3, Скопје, 1969, стр. 285—288.